

Андрій ГУСАК
(Галич, Україна)

УДК930.2:003.071]726.95:2-732.3/.4(477.86-751)

ORCID: <https://orcid.org/0009-0004-0853-3773>
DOI: 10.15330/hal_sw.8.51-67

Ігор КРЕХОВЕЦЬКИЙ
(Галич, Україна)

ORCID: <https://orcid.org/0009-0006-6972-0809>
DOI: 10.15330/hal_sw.8.51-67

Юрій ЛУКОМСЬКИЙ
(Львів, Україна)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2096-3272>
DOI: 10.15330/hal_sw.8.51-67

НОВА ЕПІГРАФІКА З УСПЕНСЬКОГО СОБОРУ ДАВНЬОГО ГАЛИЧА

Вводиться до наукового обігу 11 епіграфічних зображень хрестів, які виявлені на лицевій поверхні повторно використаного квадрата при археологічному розкритті В'їзної башти другої половини XVI ст. Старостинського замку в Галичі над Дністром. Блок затиснений у місці одного з вікон, де неможливо було виконати графіті. Оскільки він алебастровий, то рисунки на ньому походять виключно з Успенського собору другої половини XII – третьої чверті XVI ст. княжого Галича-Крилоса. Пам'ятки мають аналогії з хрестами, викарбуваними на стінах інших руських і галицьких сакральних споруд цього періоду, особливо у церкві Святого Пантелеймона, що дає підстави відносити джерела до одного комплексу і вивчати їх у збіжних контекстах. Після короткого опису нерухомих артефактів аналізується стан збереження та історичні технології обробки квадрата, визначається найімовірніше первісне місце його застосування у стінах Успенського собору – четверта верства південного і суміжних фасадів споруди. Розглядаються питання шляхів поширення, традицій побутування і можливих причин їх появи на стінах галицьких храмів, зокрема єпископського та розквітлого хрестів. Виокремлюються типологічні, технологічні

та інші особливості виявлених пам'яток. Визначається загальна хронологія їх виникнення.

Ключові слова: Старостинський замок, алебастровий блок, епіграфічні зображення, хрести, Давній Галич, Успенський собор, XII–XVI ст., храм Св. Пантелеймона.

Під час архітектурно-археологічних досліджень 2023 р. В'їзної (Губернаторської) башти XVI ст. Старостинського замку в Галичі над Дністром виявлено перший алебастровий квадрат із низкою епіграфічних зображень на лицьовій постелі. Метою статті є впровадження ідентифікованих рисунків до наукового обігу.

Розкопки В'їзної башти проводить упродовж 2022–2023 рр. археологічна експедиція Національного заповідника «Давній Галич». Впродовж минулого року на дослідницьких роботах під наглядом та керівництвом археологів: Тараса Ткачука, Ігоря Креховецького (керівник експедиції), Андрія Фіголя, Олега Мельничука та інших, із натхненням впродовж польового сезону працював увесь колектив Національного заповідника, часто за участі самого генерального директора – Володимира Олійника. У якості консультанта зі Львова запрошено першого дослідника об'єкту – архітектора-археолога Юрія Лукомського, який разом із магістранткою Національного університету «Львівська політехніка» Софією Бахмач виконував архітектурно-археологічні обміри та фотофіксацію розкриттів на пам'ятці.

Башта прямокутна у плані, розмірами: 22,1x16,0 м, тобто площа її за зовнішніми габаритами – 354 м². До прикладу, єдина збережена на поверхні землі з княжих часів на Прикарпатті церква Св. Пантелеймона XII ст. має площу 18x17,4 м = 314 м², тобто на 40 м² поступається цій оборонній башті середини – другої половини XVI ст.

Під незначним шаром ґрунту збереглися у задовільному стані мури найбільшої з наріжних башт замку. Стіни її вимурувані у верхній частині з міцної готичної брускової цегли, а в нижній – з рівно тесаних блоків/квадрів алебастру, подібних до тих, із яких у середині XII ст. споруджувано Успенський собор Давнього Галича на *Крилоській Горі*.

Впродовж другого польового сезону 2023 р. у нижньому ярусі башти, на середині її південного подвійного муру локалізоване надзвичайно цікаве перше вікно, проріз якого складає у довжину чотири метри. Бічні

стіни прорізу вікна муровані упереміш з блоків алебастру, вапняка та цегли на вапняно-піщаному розчині, а верх — лучково засклеплений цеглою з використанням дерев'яних кружал. З чільного боку муру проріз вікна завершується білокам'яним вапняковим профільованим обрамленням, у якому простежуються отвори від металевих ґрат. На певному етапі ґрати ліквідували, а чільну частину прорізу замурували камінням й цеглою на розчині (рис. 1).

У північній щоці вікна на другому з черги, від тильного його боку, на алебастровому блоці виявлено низку епіграфічних зображень у вигляді хрестів та хрестиків, яких прийнято відносити до категорії: хрести, монограми, теонімограми¹. Поки що ідентифіковано 11 рукотворних зображень (рис. 2).

Графіті 1 міститься у верхній частині збереженої частини блока. Це досить великий, вправно вирізьблений шестикінцевий, так званий єпископський хрест з розширеннями у вигляді трикутників на кінцях

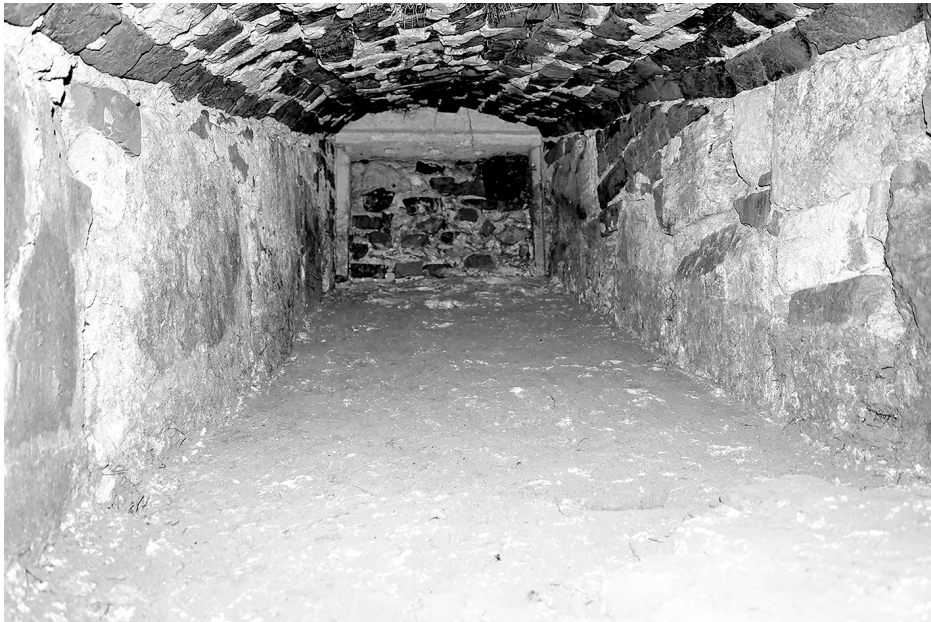
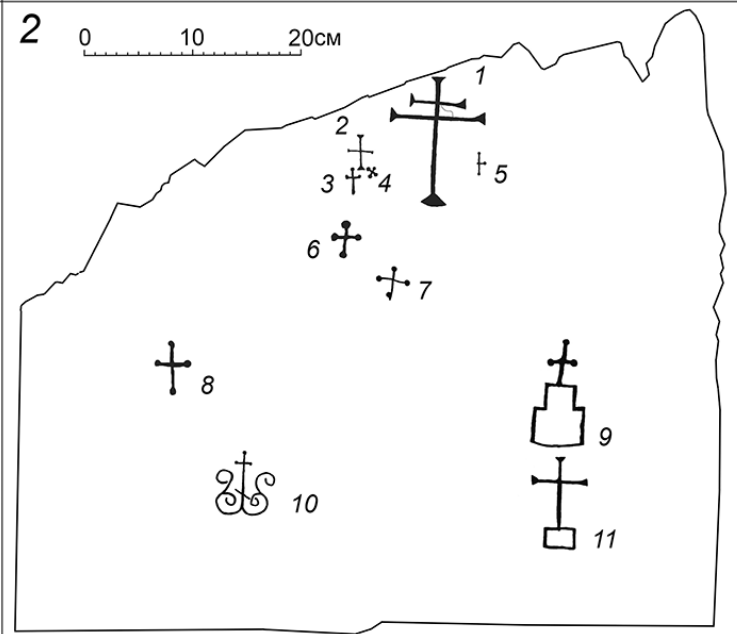

Рис. 1. Внутрішня частина прорізу вікна 1. Вигляд із півночі

¹ Корнієнко В. Епіграфіка сакральних пам'яток Галича (XII—XIX ст.). *Галич. Збірник наукових праць* / за ред. М. Волощука. Івано-Франківськ: Лілея-НВ, 2018. Сер. 2. Вип. 3. 527 с.

*Рис. 2. Лице алебастрового квадрата:
1 – загальний вигляд; 2 – прориси відчитаних графіті з нумерацією*

рамен. Загальні габарити зображення 116x90 мм. Різьба виконана одним або кількома гострими інструментами досвідченим майстром. Перед різьбленням рисунок хреста був розмічений на камені, оскільки хрест доволі симетричний, а подвійні зовнішні лінії його контурів прямі, за винятком ледь хвилястого зображення лінії горішньої поземної перекладини. Зображення вирізьблювали вздовж ліній попереднього прорису дрібним долотом, так званим раделком/скарпелем, яким поглиблювали лінії прорису під кутом $\sim 75^\circ$ до лицевої площини, подекуди на глибину 6 мм (нижня частина щогли), а пересічно – на 3–4 мм. Трикутні завершення рамен спочатку намічали, протинали їх контури, а потім скісно досередини вибирали їх площу. В результаті такої обробки на дні щогли утворилися глибші канавки від долота зі слідами ширини його леза (~ 4 мм). Між канавками залишався м'який поздовжній незачищений горбок. Отож, так зване жолобкове долото не застосовувалося, оскільки дно різьблення не зачищене. Це виразно демонструють сліди обробки щогли між поперечними раменами у місці втраченої частини лицевої поверхні (рис. 3).

Рис. 3. Графіті 1–5. Фрагмент

Хрест має вишукану пропорцію. У лівій його частині між поземними раменами частково втрачена лицьова поверхня поля. Правдоподібно, це мало би статися не під час виконання різьби а пізніше, оскільки в першому випадку площа була би відновленою (рис. 3).

Графіті 2 розташоване праворуч від графіті 1. За ледь помітними кінцевими елементами простежується чотирикінцевий хрест розмірами 32х23 мм. Його рамена завершені у формі трикутників, з яких на бічних раменах вони менші. Рельєф рисунка дуже мілкий, мабуть, внаслідок вивітрювання, – ~0,5 мм, тому зображення трудно вловиме й ідентифікується лише при відповідному скісному освітленні.

Графіті 3 нижче й справа під попереднім зображає видовжений чотириконечний хрест з параметрами 25х14 мм. Щогла й бічні рамена завершуються округлими крапками. Глибина рельєфу 2–2,5 мм, тому хрест впевненіше ідентифікується у порівнянні з попереднім графіті.

Графіті 4 знаходиться поруч зліва і являє собою діагонально закомпонований, сміливо викарбуваний маленький рівнораменний чотириконечний хрестик (12х12 мм), кінці якого фіксуються виразними, ширшими за рамена, округлими крапками.

Графіті 5 ліворуч від графіті 1. Це фрагмент хрестика (21х8 мм), праве бічне рамено якого не було завершене, або втрачене чи заповнене затіканнями гіпсу внаслідок ерозійних процесів на поверхні квадра. Інші три рамена хреста довершені виразними ширшими крапками (рис. 3).

Графіті 6 розміщене під графіті 3, має вигляд ледь скошеного вліво рівнораменного хрестика (35х27 мм), кінці якого завершені розширеними крапками. Зображення трудно розбірливе внаслідок ушкоджень первісної поверхні гіпсовими наростами. Найбільше заглиблений рельєф у середхресті фігури – 3 мм.

Графіті 7 знаходиться лівіше й нижче від попереднього, являє собою подібний, ледь скошений вліво, рівнораменний хрестик (29х31 мм). Всі рамена його завершені округлими крапками, з яких найбільша у основі, зміщена вправо. Рельєф рисунка заглиблений на 2–3 мм.

Графіті 8 розташоване далі вправо й нижче за графіті 7. Це видовжений чотириконечний хрест (47х13 мм), з якого виразніше простежується щогла, а бічні рамена значно ушкоджені гіпсовими наростами й слабо видимі. Рисунок вимагає додаткового обсте-

ження. На всіх кінцях рамен хреста, правдоподібно, були розширені крапки.

Графіті 9 знаходиться у лівій нижній частині лиця квадра. Воно являє собою викарбуване зображення чотириконечного хреста із заокругленими крапками, який спирається на масивну, значно більшу, двоступеневу Голгофу. Глибина рельєфу зображення досягає 2 мм. Вибиті за допомогою долота трикутні в перетині жолобки рисунка були заповнені або розчином, або природними наростами гіпсу (рис. 4).

Графіті 10 виявлене у правій нижній частині лиця квадра. Це проквітлий хрест зі скісною перетинкою, основа щогли якого розходиться пишними пагонами. Розмір зображення 57x52 мм. Воно виконане, найправдоподібніше, жолобковим долотом вправною рукою різьбяр. Найбільше захоплюють правильні й симетричні кола у нижній частині зображення. Рельєф рисунка неглибокий, заледве сягає 1 мм. Різьба сильно вивітрена, пошкоджена поверхневими

Рис. 4. Графіті 9, 11. Хрести з Голгофою

наростами гіпсу і потребує ретельного фахового додаткового обстеження (рис. 5).

Графіті 11 розташоване під графіті 9, виконане у подібній до останнього техніці і являє собою видовжений чотириконечний хрест із трикутними завершеннями горішніх рамен, який спирається на прямокутну Голгофу. Габарити рисунку – 83х40 мм (рис. 2, 4).

Виявлені епіграфічні зображення на алебастровому квадрі у споруді середини XVI ст. потребують детальнішого обстеження і аналізу.

Обговорення

Алебастровий блок з рисунками явно повторного використання. Він має підтесану накосю верхню частину відповідно до нового призначення. Нижня постіль квадра встановлена у мурі поземно і має довжину 66 см, а бічні вертикальні площини – висоту, відповідно: 39 і 60 см. Лицьова

Рис. 5. Графіті 10. Пророслий хрест

площина блоку значно ерозувала, місцями покрилася бубнявинами, подекуди набрякла і потріскала. Вказані негативні зміни відбулися впродовж часу повторного використання квадра у щоці вікна під тривалою дією вивітрювання, циклічного конденсування вологи внаслідок різниці температур та промерзання.

Первісно квадрат був рівно витесаний за допомогою каменяряського інструменту. На проміжній стадії обробки блока вздовж його ребер витісували периметральні стежки, одна з яких добре помітна при нижній грані і виносить ушир — 3–4 см. Таку операцію виконували за допомогою зубатого долота у перпендикулярному до лінії ребра напрямку з дотриманням поземної площини стежки. Для задавання напрямку цілої лицьової площини блока каменяря повинен був виконати за допомогою двох правил (рівних дерев'яних лінійок) такі стежки у певній послідовності вздовж периметру, тобто з чотирьох боків майбутнього квадра. Далі збирав надлишок матеріалу з усього грубо обробленого поля між бічними стежками за допомогою двозубого долота. Незначні нерівності від результату роботи доправляли так званою спицею — шпилеподібно загостреним долотом. Після цього лицьову поверхню квадра обробляли гребеневим відбійником, а також бороздовиком — долотом із широким лезом, яке застосовували до чистової обробки каменю. Він усував нерівності на ширину леза, а також після його застосування залишалися паралельні ширші або вужчі неглибокі боріздки на поверхні². Саме такі, майже паралельні, боріздки спостерігаємо на лицьовій поверхні блоку, які спрямовані поземно (рис. 2, 4).

Рисунки, вирізьблені на лицевій площині квадра, не могли здійснювати впродовж другого функційного періоду його використання через затиснутість блоку між площинами підвіконня та склепіння вікна. Без сумніву, вони з'явилися під час початкового використання квадра у стіні монументальної сакральної споруди. Зважаючи на формат блоку ($H \geq 60 \times L = 66$ см), а також його матеріал — алебастр, висновуємо, що він походить однозначно з Успенського собору, спорудженого в середині XII ст. на дитинці Давнього Галича. Припускаємо, що верства алебастрових квадратів не менша за висотою в 60 см була застосованою при будівництві собору на рівні людського зросту $\sim 1,5$ – 2 м. Про

² Jundrovský R. Kamieniarstwo: współczesne spójrzzenie na tradycje / red. i uzup. Erik Tichy; tl. J. Gawlik. Warszawa: Arkady, 2015. 45–51.

повторне використання блоків літописного Успенського собору при зведенні Шляхетської башти Старостинського замку в Галичі є переконливі археологічні артефакти³.

Першовідкривач Успенського собору давнього княжого Галича др. Ярослав Пастернак відзначив загальну висоту найвище збереженого південного автентичного алебастрового муру пам'ятки, збереженого під каплицею Св. Василя, – 146 см. Його складало чотири верстви блоків висотою від 26 до 54 см на зовнішньому лиці муру і три верстви 45–50 см заввишки на внутрішньому лиці, в межах каплиці. У долішній верстві цокольної (підземної) частини муру дослідник зафіксував висоту верстви зі старанно оброблених алебастрових блоків, що виносила 62 см⁴. Можна припускати, що віднайдений блок, повторно вжитий у В'їздовій башті Старостинського замку в Галичі, походить, найімовірніше, з п'ятої верстви зовнішнього лиця муру собору, яка мала висоту рівну або понад 60 см і знаходилася між відмітками +1,46 – +2,06 м відносно основи наземного цоколя споруди. Разом з тим, квадрат міг походити також із четвертої верстви внутрішньої поверхні стін, між відмітками ~+1,4 – +2,0 м⁵. Якщо припускати, що висота верств собору була сталою впродовж усього периметра споруди, як це демонструє пізніша й краще збережена церква Св. Пантелеймона в Шевченковому, то, найвірогідніше, квадрат походить із зовнішнього фасаду південного обводового муру собору або суміжних з ним прямолінійних ділянок східного та західного зовнішніх мурів. Оскільки рівень прилеглого терену при соборі спадав у північному та східному напрямках, визначена верства заввишки 60 см у північній частині виявлялася недосяжною для людського зросту. Натомість згадувана вже верства зі старанно оброблених алебастрових блоків заввишки 62 см в основі цоколя, яку зафіксував у південній частині собору Я. Пастернак, ставала цілком досяжною для людського зросту з північного боку

³ Науковий архів відділу Археології Інституту українознавства ім. І. Крип'якевича Національної академії наук України. Лукомський Ю. Звіт Галицької рятівної археологічно-архітектурної експедиції про результати польових досліджень на території Старостинського замку в місті Галич у 1997 р. Львів, 1998. Кн. I. Арк. 25; Кн. II. Табл. XXXIV–XXXVII. Рис. 68–74.

⁴ Пастернак Я. Старий Галич (археологічно-історичні дослідження у 1850–1943 рр.). Краків; Львів, 1944. С. 90–93. Дивись також третє видання 2022 р.: Його ж. Старий Галич. *Галич. Збірник наукових праць* / за ред. М. Волошука. Івано-Франківськ: Лілея-НВ, 2022. Серія 2. Вип. 8. С. 126–127.

⁵ Там само. С. 90, 116. Рис. 41; Там само. С. 126–127, 162. Рис. 41.

Успенського собору, куди спадав терен⁶ і звідти теж міг походити виявлений блок з рисунками.

Не слід нехтувати можливим застосуванням блоку в інтер'єрі собору, хоча, зважаючи на чисельність й густоту виявлених епіграфічних зображень на стінах згадуваної церкви Св. Пантелеймона, більш ймовірно, він був ужитий в екстер'єрі, тобто на зовнішніх фасадах пам'ятки.

Перше графіті на повторно ужитому обстежуваному блоці з башти Старостинського замку — шестикінцевий єпископський хрест. Така форма хрестів поширюється з епохи раннього християнства, а на Русі стає популярною з XII ст., особливо при візантійських імператорах з династії Комнінів, з якими галицькі князі були у тісних династичних і політичних відносинах. Відомо, що майбутній візантійський імператор Андронік Комнін впродовж 1164–1165 рр. переховувався при дворі свого двоюрідного брата Ярослава Володимировича (Осмомисла) у Галицькій землі. Вважається, що така форма хреста відображає Животворящий Хрест, на якому був розп'ятий Ісус Христос. При цьому верхнє поперечне рамено символізує табличку над головою Ісуса Христа. Про конкретні археологічні знахідки, іконографічні, епіграфічні, інші джерела щодо аналогічних за формою хрестів, які стосуються Галицько-Волинських земель і всієї Русі, є доволі обширна наукова література, зокрема й кілька свіжих праць⁷.

Серія малих рівнораменних та злегка видовжених хрестиків, зображених на алебастровому квадрі, має масу аналогій у самій галицькій епіграфіці⁸. Трохи рідше віднаходимо хрести із зображенням Голгофи⁹.

⁶ Лукомський Ю. Успенський собор давнього Галича (За результатами нових досліджень 1992–2000 років). *Записки Наукового товариства імені Шевченка*. Львів, 2002. Т. ССXLIV. С. 591.

⁷ Петегирич В. Початки християнства і проблема християнсько-язичницького синкретизму в Перемишльській землі XI–XIII ст. *Духовна культура населення Прикарпаття, Волині і Закарпаття від найдавніших часів до середньовіччя (вибрані проблеми)*. Львів, 2020. С. 364; Волощук М. Животворящий Хрест Господа нашого Ісуса Христа в історії середньовічного Галича (на маргінесі студій Ельжбети Домбровської та Олександра Майорова). *Галич. Збірник наукових праць/за ред. М. Волощука*. Івано-Франківськ: Лілея-НВ, 2016. Вип. 1. С. 35–68; Корнієнко В. Епіграфіка сакральних пам'яток Галича (XII–XIX ст.). С. 147. Таб. LXXXIII, 4.

⁸ Корнієнко В. Епіграфіка сакральних пам'яток Галича (XII–XIX ст.). С. 302–465.

⁹ Там само. С. 343, 410, 427, 434, 442, 463, 491.

З-поміж усіх нововиявлених зображень хрестів теж привертає увагу графіті 10, оскільки на стінах храму Св. Пантелеймона міститься низка подібних розквітлих хрестів¹⁰. Серед них найбільше спільних рис простежуємо в рисунку розквітлого хреста з південної апсиди¹¹ (рис. 6),

Рис. 6. Зображення двораменного розквітлого хреста на південній апсиді храму Св. Пантелеймона

¹⁰ Peleński J. Halicz w dziejach sztuki średniowiecznej: na podstawie badań archeologicznych i źródeł archiwalnych. Kraków : PAU. 1914. S. 219. Переклад українською мовою див.: Пеленський Й. Галич в історії середньовічного мистецтва на основі археологічних досліджень і архівних джерел. *Галич. Збірник наукових праць* / за ред. М. Волощука. Івано-Франківськ: Лілея-НВ, 2018. Сер. 2. Вип. 4. С. 58.

¹¹ Корнієнко В. Епіграфіка сакральних пам'яток Галича (XII–XIX ст.). С. 157.

а також розквітлого хреста з північної апсиди¹². На графіті 10 є скісна перетинка, що дає підстави назвати його візантійським за графічним походженням та православним за формою та змістом. Схожий варіант хреста бачимо і на епіграфічному зображенні з північної апсиди храму, однак на віднайденому квадрі з Успенського собору нема додаткових хрестів на рослинних пагонах, що відображає графіті на південній апсиді.

Відомо, що з кінця IV ст. хрест орнаментували рослинами і почали перетворювати його в живе дерево. Пророслий і розквітлий хрест мав дуже давню, ще месопотамську традицію (дерево життя), що продовжувалася в античному світі (рослина, що пнеться вгору – символ життя) та перейшла до пізньогейбранської й ранньохристиянської культури. Сам Ісус Христос говорив про себе як про виноградну лозу (*В Євангелії від Йоана, 15: 1-5*). Поєднання хреста з рослинним орнаментом виникло у Константинополі з IV ст. як синкретичний символ і поширилось у середовищі тогочасної візантійської еліти. Розквітлий хрест мав двохаровий зміст: смертний хрест Голгофи, що перетворюється в потойбічному світі, в раю, на символ вічного життя, а далі – у знак Божого благословення та неземного щастя¹³.

Часте відображення розквітлого хреста на стінах церкви Св. Пантелеймона може свідчити про перебування в храмі фрагмента Животворящего Хреста, відомого як Хрест імператора Мануїла, що був доставлений сюди з Константинополя за посередництвом другої дружини Романа Мстиславовича і перебував у Галичі впродовж 1200–1213 рр.¹⁴ Віряни, що відвідували церкву, залишали хрестоподібні малюнки, відтак стіни збагатилися зображеннями «Єрусалимського двораменного хреста», «хреста на Голгофі» тощо¹⁵. В більшості випадків розквітлі хрести з храму Св. Пантелеймона є двораменними. Такі зображення мають чимало епіграфічних аналогій на стінах архітектурних пам'яток давньої Русі. Особливо подібними за манерою виконання та морфологією є

¹² Там само. С. 101.

¹³ Дашкевич Я. Символіка проквітлого хреста. *Майстерня історика: Джерелознавство та спеціальні історичні дисципліни* / Львівське відділення ІУАД ім. М. С. Грушевського НАН України. Львів: Літературна агенція «Піраміда», 2011. С. 310.

¹⁴ Волощук М. Назв. праця. С. 35–67.

¹⁵ Там само. С. 51.

хрести, викарбувані на стінах Михайлівського храму Видубицького монастиря у Києві¹⁶ (рис. 7.)

Хронологія появи виявлених епіграфічних зображень на алебастровому квадрі визначається доволі впевнено, але поки що широко. Побудова Успенського собору давнього Галича датується 40–50-ми роками XII ст.¹⁷, а час його функціонування до 1548 р.¹⁸, ймовірного

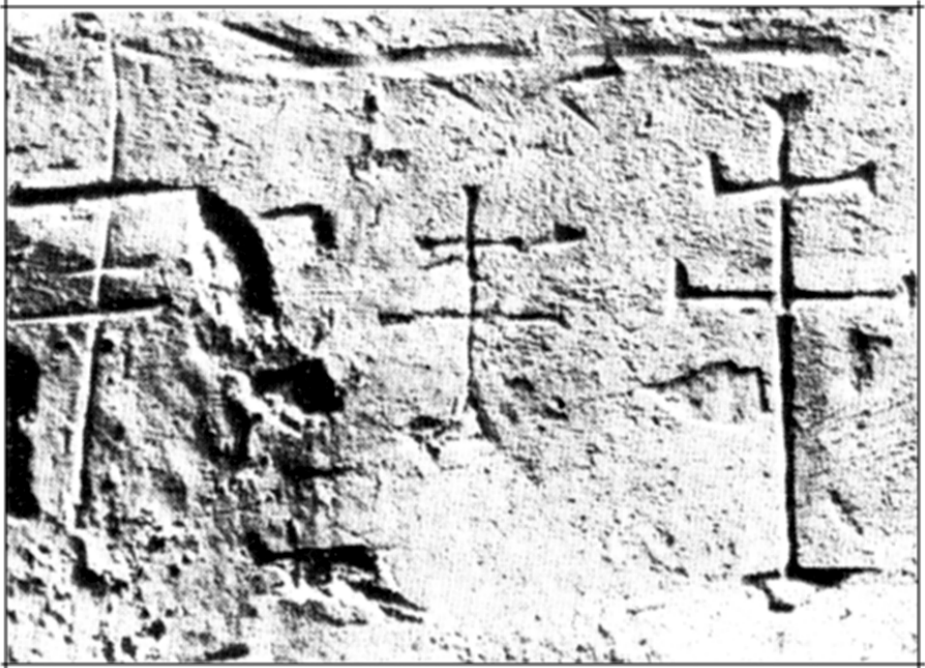

Рис. 7. Зображення шестикінцевих христів на стінах церкви Св. Михаїла Видубицького монастиря у Києві

¹⁶ Высоцкий С. Киевские граффити XI–XVII вв. Киев: Наукова Думка, 1985. Табл. 24,3.

¹⁷ Лукомський Ю. Перші пам'ятки сакральної архітектури на Прикарпатті як квінтесенція духовної культури його мешканців та володарів (на основі археологічних джерел). *Духовна культура населення Прикарпаття, Волині і Закарпаття від найдавніших часів до середньовіччя (вибрані проблеми)*. Львів, 2020. С. 415–420.

¹⁸ Вуйцик В. Церква Успення Пресвятої Богородиці у Крилосі: до проблеми датування. *Народознавчі зошити*. Львів: Інститут народознавства НАН України, 2000. Ч. 2. С. 232.

перебування в руїнах за згадками в документах 1564 р. і 1565 р. та свідченнями єпископа Гедеона Балабана з 1576 р., тобто обмежується до кінця третьої чверті XVI ст., після чого поруч з ним споруджують Успенську церкву впродовж 1579–1584 рр.¹⁹ Відтак хронологію виникнення рисунків на стінах старого собору слід умовно датувати серединою XII ст. — третьою чвертю XVI ст.

Висновки і завдання

1. За результатами вступних архітектурно-археологічних досліджень В'їздової башти другої половини XVI ст. Старостинського замку в Галичі виявлено нове епіграфічне джерело — частина повторно використаного алебастрового квадру з рисунками.

2. Блок походить зі стін Успенського собору середини XII — третьої чверті XVI ст., розташованого на дитинці Давнього Галича, в Крилосі, за 5 км на південь від пізньосередньовічного локаційного міста.

3. Ідентифіковані епіграфічні зображення хрестів (11 одиниць) можна розділити на чотири типи: 1) шестикінцевий єпископський хрест; 2) хрести на Голгофі; 3) розквітлий хрест; 4) простий видовжений або рівнораменний хрест.

4. Необхідно поглибити пошук джерел, які би пролили світло на обставини повторного використання будівельних матеріалів з пам'яток архітектури княжого Галича, зокрема з Успенського собору впродовж другої половини XVI ст.

5. Часті знахідки білокам'яних, іноді беззаперечно ідентифікованих, деталей повторного використання у мурах досліджуваних Шляхетської та В'їзної наріжних башт Старостинського замку ранньомодерної доби дають підставу для висунення гіпотези про те, що більшість рівнотесаних алебастрових, вапнякових квадратів, а також блоків туронської крейди і подільського травертину походять з численних розібраних руїн монументальної архітектури давнього Галича.

6. Подальші архітектурно-археологічні дослідження В'їзної башти, яка збережена до глибини понад 10 м, що засвідчують результати обстеження вентиляційних каналів у її мурах за допомогою інспекційної

¹⁹ Там само. С. 233; Також див.: Корнієнко В. Епіграфічні пам'ятки Успенської церкви в Крилосі та час її побудови. *Галич. Збірник наукових праць.* / за ред. М. Волощука. Івано-Франківськ: Лілея-НВ, 2016. Вип. 1. С. 75–80.

камери, можуть принести нові несподівані артефакти повторного використання, які походять з блискучих та неповторних пам'яток давньо-галицької високої архітектури княжої доби.

7. Вкраплення різночасових, а особливо якнайдорогоцінніших перлин періоду давнього княжого Галича в тканині пам'яток пізніших епох збагачує наші знання та уяву про золотий вік Галицької архітектури, а разом з тим додає універсальної цінності й цим молодшим об'єктам культурної спадщини, зобов'язує наше та наступні покоління українців досліджувати, зберігати, демонструвати і використовувати автентичні свідки славних і похмурих часів нашої історії та захоплюватися унікальними витворами і високою духовною культурою наших предків.

*Andrii Husak (Halych, Ukraine),
Ihor Krekhovetskyi (Halych, Ukraine),
Yurii Lukomskyi (Lviv, Ukraine)*

New epigraphy from the Assumption Cathedral of Ancient Halych

11 epigraphic depictions of crosses are introduced into scholarly circulation which were discovered on the front surface of a reused alabaster block during the archaeological excavation of one of the windows of the Viizdova Tower of the second half of the 16th century of Starostynskyi Castle in Halych above the Dnister river. The block and drawings on it come from the Assumption Cathedral of the second half of the 12th – third quarter of the 16th century of princely Halych – Krylos. After a brief description of the immovable artifacts, historical stone processing technologies are analyzed, the most likely original application site of the block is determined, questions of dissemination routes, traditions of use, typological, technological, and other features of the monuments are considered, as well as the chronology and possible reasons for their appearance.

Key words: *Starostynskyi Castle, alabaster block, epigraphic images, crosses, Ancient Halych, Assumption Cathedral, 12th – 16th centuries, Church of St. Panteleimon.*

REFERENCES

- Dashkevych Ya. (2011). Symbolika prokvitloho khresta. *Maisternia istoryka : Dzhereloznavstvo ta spetsialni istorichni dystsipliny / Lvivske viddilennia IUAD im. M. S. Hrushevskoho NAN Ukrainy*. Lviv: Literaturna ahentsiia «Piramida». S. 310–315. [in Ukrainian].
- Jundrovský R. (2015). Kamieniarstwo: współczesne spójrzanie na tradycje / red. i uzup. Erik Tichy; tł. Jacek Gawlik. Warszawa: Arkady. [in Polish].
- Korniienko V. (2016). Epigrafichni pamiatky Uspenskoï tserkvy v Krylosi ta chasy ii pobudovy. *Halych. Zbirnyk naukovykh prats*. / red. M. Voloshchuk. Ivano-Frankivsk: Lileia-NV. Vyp. 1. S. 75–84. [in Ukrainian].
- Korniienko V. (2018). Epigrafika sakralnykh pamiatok Halycha (XII–XIX st.). *Halych. Zbirnyk naukovykh prats* / red. M. Voloshchuka. Ivano-Frankivsk: Lileia-NV. Ser. 2. Vyp. 3. [in Ukrainian].
- Lukomskiy Yu. (2020). Pershi pamiatky sakralnoi arkhitektury na Prykarpattii yak kvintesentsiia dukhovnoi kultury yoho meshkantsiv ta volodariv (na osnovi arkhieolohichnykh dzherel). *Dukhovna kultura naseleння Prykarpattia, Volyni i Zakarpattia vid naidavnishykh chasiv do serednovichchia (vybrani problemy)*. Lviv. S. 382–428. [in Ukrainian].
- Lukomskiy Yu. (2002). Uspenskiy sobor davnoho Halycha (Za rezultatamy novykh doslidzhen 1992–2000 rokiv). *Zapysky Naukovoho Tovarystva imeni Shevchenka*. Lviv. T. CCXLIV. S. 578–607. [in Ukrainian].
- Naukovyi arkhiv viddilu Arkheolohii Instytutu ukrainoznavstvaim. I. Krypiekevycha Natsionalnoi akademii nauk Ukrainy. Lukomskiy Yu. Zvit Halytskoi riativnoi arkhieolohichno-arkhitekturnoi ekspedytsii pro rezultaty polovykh doslidzhenna terytorii Starostynskoho zamku v misti Halych u 1997 r. Lviv, 1998. Kn. I. Ark. 25; Kn. II. Tabl. XXXIV–XXXVII. Rys. 68–74.
- Pasternak Ya. (1944). Staryi Halych (arkheolohichno-istorichni doslidy u 1850–1943 rr.). Krakiv; Lviv. [in Ukrainian].
- Pasternak Ya. (2022). Staryi Halych. *Halych. Zbirnyk naukovykh prats* / red. M. Voloshchuk. Ivano-Frankivsk : Lileia-NV. Ser. 2. Vyp. 8. [in Ukrainian].
- Peteński J. (1914). Halicz w dziejach sztuki średniowiecznej na podstawie badań archeologicznych i źródeł archiwalnych. Kraków: PAU. [in Polish].
- Pelenskiy Y. (2018). Halych v istorii serednovichnoho mystetstva na osnovi arkhieolohichnykh doslidzhen i arkhivnykh dzherel. *Halych. Zbirnyk naukovykh prats* / red. M. Voloshchuk. Ivano-Frankivsk: Lileia-NV. Ser. 2. Vyp. 4. [in Ukrainian].
- Petehyrych V. (2020). Pochatky khrystyianstva i problema khrystyiansko-yazychnytskoho synkretyzmu v Peremysliskii zemli XI–XIII st. *Dukhovna kultura naseleння Prykarpattia, Volyni i Zakarpattia vid naidavnishykh chasiv do serednovichchia (vybrani problemy)*. Lviv. S. 353–381. [in Ukrainian].
- Voloshchuk M. (2016). Zhyvotvoriashchyy Khrest Hospoda nashoho Isusa Khrysta v istorii serednovichnoho Halycha (na marginesi studii Elzhbety Dombrovskoi ta Oleksandra Maiorova). *Halych. Zbirnyk naukovykh prats* / red. M. Voloshchuk. Ivano-Frankivsk: Lileia-NV. Vyp. 1. S. 35–67. [in Ukrainian].
- Vuitsyk V. (2000). Tserkva Uspennia Presviatoi Bohorodytsi u Krylosi: do problemy datuvannia. *Narodoznavchi zoshyty*. Lviv: Instytut narodoznavstva NAN Ukrainy. Ch. 2. S. 228–236.
- Vysotskiy S. (1985). Kievskie hraffity XI–XVII vv. Kiev: Naukova Dumka. [in Russian].